

Írta: Bányai Emőke

Gyermekjóléti szociális munka Skóciában

A *Council of International Fellowship* szervezésében, a Soros Alapítvány támogatásával 1995-ben hat hetes tanulmányúton vehettem részt Skóciában; az itt szerzett tapasztalataimat összegzem a következőkben.

Edinburghtól kb. 100 kilométerre, északra fekszik Perth, az a 40000 lakosú kisváros, ahol ezt az időszakot töltöttem. Itthoni munkaterületemnek illetve érdeklődésemnek megfelelően elsősorban kisgyerekes családokat segítő intézményeket ismerhettem meg. Skóciában a szociális és az oktatási intézmények szerkezete, működése, valamint az ezekben végzett szociális munka tartalma is lényegesen eltér a magyarországitól. Beszámolómban ezért egyrészt a legfontosabb gyermekjóléti intézményeket, másrészt a szociális munka ottani gyakorlatát ismertetem.

Oktatási-nevelési és szociális intézmények

Nagy-Britanniában a gyerekek abban az évben válnak tankötelessé, mikor betöltik az ötödik életévüket, így sokan már négy és fél éves korukban iskolába járnak. Az elemi oktatás első évei sokkal jobban emlékeztetnek az óvodai foglalkozásokra, mint nálunk egy első osztály óráira. Természetesen az ottani gyerekeknek nem kell egy év alatt megtanulniuk írni-olvasni.

A miénktől lényegesen eltérő társadalomfejlődés tükröződik gyermekintézményeinkben is. Első pillantásra talán legfeltűnőbb különbség, hogy nincs központilag kiépített egységes bölcsődei ill. óvodai rendszer, talán két egyforma intézmény sincs. Az iskolába kerülés előtti időszakban azonban sokféle lehetőségük van a szülőknek, akik gyerekeiket jó helyen szeretnék tudni. Ezek egy része a civil szférában szerveződik, elsősorban középosztálybeli gyerekeknek. A szolgáltatások másik részét viszont helyi önkormányzatok biztosítják, elsősorban olyan családoknak, akik az előbb említett megoldásokat nem tudják igénybe venni. Sok esetben nem az önkormányzat hozza létre ezeket az intézményeket, hanem egy-egy önkéntesekből álló, vagy éppen magas szakmai színvonalon dolgozó non-profit szervezet munkájának támogatásával lát el bizonyos feladatokat.

A gyermek iskolába kerüléséig a szülő, otthon maradhat, és igénybe veheti az ún. *social security benefit*. Ez egy létminimum-szerű összeg, mely alanyi jogon jár. Azok a képzetesebb nők, akiknek gyermekük születése előtt jó állásuk volt, általában nem maradnak otthon ennyi időre, hanem vagy *childminder*okat, vagy *babysitter*eket vesznek igénybe. A kettő közötti különbség az, hogy előbbiek saját lakásukon vállalják esetleg több gyerek napközbeni ellátását, felügyeletét; utóbbiak pedig házhoz mennek, így persze lényegesen drágábban is dolgoznak. A helyi önkormányzatok felelőssége többretű. Egyrészt ők írják elő, mi kell ahhoz, hogy valaki *childminder* lehessen: milyen tárgyi feltételek szükségesek, hány gyereket fogadhat egyszerre stb. Az önkormányzat engedélyezi működésüket és folyamatosan felügyeli e feltételek teljesülését. Az önkormányzati felelőségek másik csoportja, hogy összegyűjtse és közlétegye a gyermekfelügyeletet vállalók nevét, címét, adatait, óradíjukat és mindazt az információt, mely alapján a szülők dönthetnek: kinek a gondjára bízzák gyermeküket. Kis információs füzeteket adnak közre, melyek adatait rendszeresen frissítik. Ez egyben egyfajta garanciát is jelent arra nézve, hogy az illető

gyermekfelügyelő bizonyos szakmai előírások szerint dolgozik. A középosztályi családok körében ez a megoldás a leggyakoribb. Kényelmes, mert a gyerek egészen kis korától esetleg 10-12 éves koráig ugyanahhoz a *childminder*hez járhat, ugyanazokkal a társakkal együtt, és ennek a díja közel sem veszélyezteti egy középértégbeli család megélhetését. A magán-bölcsődék és babysitterek drágák, ezért meglehetősen kevesen vesznek igénybe ilyen szolgáltatásokat.

Az öt év alatti korosztály számára nagyon sokféle intézmény létezik. Játzócsoportokat – ahol napi pár órát töltenek 3-5 éves gyerekek – sokféle intézmény működtet: egyházak, művelődési intézmények stb. Ugyanezek a helyeken szerveznek szolgáltatásokat a speciális igényekkel rendelkező gyermekek illetve családjuk számára is.

A mi óvodáinkhoz leginkább az ún. *pre-school center*-ek hasonlítanak, egyre több ilyen létesítenek a helyi Önkormányzatok. Ide bármely kisgyermekes család jelentkezhetsz, de a felvételnél szociális szempontokat is figyelembe vesznek (pl. a gyermeket csak az egyik szülő, vagy nevelőszülő neveli, vagy a gyerek neve szerepel a helyi önkormányzat gyermekvédelmi nyilvántartásában). Az intézmény szülők számára készített tájékoztatófüzete nyilvánossá teszi a preferenciáikat: előnyt élvez a felvételnél az a gyerek, aki jövőre tankötelessé válik, aki a körzetben lakik, a fent említett valamely kritériumnak megfelel stb. A *pre-school center*-ben szociális munkás is dolgozik, aki egyéni esettanulmányt végez, ill. szülő-csoportokat szervez és működtet. Ezekben az intézményekben hosszúak a várólisták. Az igénybevevő családok társadalmi összetétele vegyesebb, szép számmal járnak ide a középosztály alsó rétegeiből származó gyerekek is.

Összetett szolgáltatások

Összetettebb szolgáltatásokat nyújtanak az ún. *Child and family centerek*, melyeket a helyi önkormányzat szociális osztálya tart fenn olyan kisgyermekes családok számára, akiknek segítségre van szükségük. Ide önként jelentkezés alapján is be lehet kerülni, de a gyerekek többségét a szociális osztály, a védőnő, vagy a gyermekorvos ajánlja felvételre. Ebben az intézményben egymással szoros, mindennapos kapcsolatban dolgozik egy nevelői és egy szociális munkás stáb. Együttesen döntenek a felvételtől, együttesen készítik elő a beszoktatást. A nevelőmunkával párhuzamosan egyéni esettanulmányt, illetve csoportmunkát végeznek a családokkal. A szülővel a gyermek felvétele előtt írásbeli megállapodást kötnek, melyben rögzítik mindkét fél jogait és kötelességeit.

A szülő-csoportok feladata a szülői készségek fejlesztése, az önbizalom növelése. Sokszor a reggelenként találkozó szülők saját maguk kezdik el támogatni egymást, önszorgító csoportot formálva. A csoportmunka a szülők igényeihez alkalmazkodik. Vannak olyan időszakok, mikor egyszerűen egy tea mellett megbeszélnek aktuális gondjaikat, máskor recepteket cserélnek és sütnék-főznek együtt, vagy más tartalmat kap együttlétük. Ezeket az alkalmakat egy ún. *home-economist* (családi gazdálkodást tanító szociális munkás) szervezi, aki praktikus, mindennapi, de egyben örömteli dolgokra tanítja a szülőket, akiknek fiatalabb korukban nem volt alkalmuk elsajátítani ezeket a készségeket. Ilyen *Child and family centereket* rendszerint olyan városrészekben hoznak létre, ahol a társadalmi összetétel miatt sok családnak van szüksége segítségre gyerekei neveléséhez. A szolgáltatások magas színvonalúak, a helyiségek jól felszereltek. Ezek az intézmények egyrészt a szülők terheinek csökkentésével, másrészt a gyermek számára ingergazdag környezet és az életkornak megfelelő tevékenységi lehetőség biztosításával fejtik ki preventív tevékenységüket.

Roszsabb környékeken számos project működik párhuzamosan. Igen gyakran alkalmazzák az anyának pár órányi pihenőt biztosító ún. *respite-care* modellt. Ezt a

módszert régebben elsősorban a fogyatékos gyerekeket nevelő családok számára találták ki, hogy a szülők egy kis levegőhöz jussanak. Azóta már olyan családok esetében is próbálkoznak vele, ahol pl. sok gyereket nevel egyedül az anya, vagy bármilyen más okból feltételezhető, hogy a szülő-gyerek viszony feszültté válhat. Látogatásom idején egy ilyen project dolgozói azt is megtették, hogy kocsival elmentek egy olyan ötgyerekes egyedülálló anya két éves ikreiért, aki korábban a közelükben lakott, de időközben más környékre költözött. A két kislány hetente kétszer néhány órát tölt a játszócsoportban, ezalatt édesanyjuknak van egy kis ideje saját magára, vagy valami olyan dolog elvégzésére, ami a gyerekek mellett lényegesen nehezebb lenne. A foglalkozások végén a szociális asszisztens kocsival vissza is viszi a gyerekeket.

Sok önkéntes segítő csoport is foglalkozik kisgyerekes családok támogatásával. Ezek közül a legismertebb és legjelentősebb a *Homestart*. Ők abból indulnak ki, hogy a kisgyerekes családok élete sok nehézséggel van tele. A *Homestart* munkatársai önkéntesek, nem segítő foglalkozásúak, viszont valamennyien szülők, és emlékeznek saját nehézségeikre, így megértik mások hasonló problémáit. Minden önkéntes képzésen vesz részt, mielőtt laikus segítőként kapcsolatba kerülne egy vagy két családdal. A szociális osztály munkatársai, védőnők kérhetik a segítségüket egy-egy kliens-család számára. Ekkor először egy helyi *Homestart* szervező látogatja meg a családot, megbeszéli velük, hogy milyen praktikus segítségre lenne a leginkább szükségük, és hogyan működik a *Homestart*. Ezután megegyeznek a segítségnyújtás formájában, ami a család igényeitől függően lehet pl. otthoni gyermekfelügyelet a hét vagy a nap egy bizonyos időszakában, lehet valamelyikgyerek időnkénti hazahozatala az iskolából, vagy más dolog. A fiatalabb szülő esetleg elleshet valamit gyakorlottabb társának technikáiból, javulhat a közérzete, ha megtudja, hogy más is küzd ill. küzdött hasonló problémákkal, vagy egyszerűen csak ventilálhatja feszültségeit. A helyi koordinátor dönti el, melyik önkéntes lenne a legalkalmasabb a szóban forgó családhoz, és kvázi szupervízori feladatokat lát el. Az önkéntes a havonta egyszer összeülő esetmegbeszélő csoportban kaphat még segítséget. A *Homestart* vezetésében professzionális segítők is részt vesznek, elsősorban az önkormányzat szociális illetve oktatási osztálya részéről. (A mozgalom Magyarországon is elindult, *Add tovább!* címmel.) Mikor szociális munka angol nyelvű szakirodalma forrásokról, forrásrendszerekről beszél, akkor ezen az említett intézményeknél, szervezeteknél kapható segítséget érti.

Szintén sok helyen elérhető forrást jelentenek a *National Children 's Home* elnevezésű gyermekvédelmi szervezet projectjei. Az *NCH* története a múlt század-utolsó harmadáig nyúlik vissza. Kezdetben az elhagyott, éhező és hajléktalan gyerekek befogadását ill. adoptálását próbálták elősegíteni. Tevékenységük később is az örökbefogadással kapcsolódott össze, a hatvanas évektől, pedig olyan gyerekekre koncentráltak, a-kiknek fogyatékoságuk miatt vagy egyéb okból kevés az esélyük arra, hogy adoptálják őket. Ezzel párhuzamosan a hangsúly átkerült a prevencióra. Játzócsoportok, egyéni esetmunka és tanácsadó szolgálatok segítségével próbálják megakadályozni a komolyabb problémák kialakulását. Az *NCH* napjainkban sokféle intézményt működtet: *Child and family centereket*, speciális központokat fogyatékosok és családjuk, több projectet hajléktalanok, fiatalok, bűnelkövetők, valamint szexuális erőszak áldozatai számára. Speciális tanácsadó (counselling) szolgálatokat hoztak létre válófélben lévő pároknak, serdülőknek, és speciális gyermekotthonokat súlyosan fogyatékos vagy érzelmileg zavart gyerekek számára.

A *Positive Play Project* az *NCH* keretében működik, a helyi önkormányzat művelődési osztálya finanszírozza, de adományok is hozzájárulnak működéséhez. Általában az iskola, vagy a védőnő jelzi, hogy valamilyen problémája van a gyerekkel. Ekkor az iskola

képviselője, az esetben részt vevő segítő szakemberek, a szociális osztály képviselője, valamint a család megbeszéli, mi lehet a teendő. Ha valamilyen csoportban való részvételt ajánlanak, akkor előzőleg a project vezetőjével, ill. stábjával megbeszéljük, ők is ezt látják-e a legmegfelelőbb eljárásnak. Ha igen, a project munkatársa és a család megismerkednek egymással, és ezután egy együttműködési megállapodást kötnek. A project célja, hogy olyan szabadidős programot kínáljon veszélyeztetett gyerekeknek, ahol olyan feltételek és vezetés mellett játszhatnak együtt, amire korábban nem volt módjuk. Ebben a környezetben társas készségeik is fejlődhetnek, és ez segítheti az iskolai körülményekhez való alkalmazkodásukat.

A kliensek részletes és közérthető információs lapokat, füzeteket találhatnak bármely intézmény e-lőterében, melyekből megtudhatják, milyen támogatásokat vehetnek igénybe, hol kaphatnak segítséget, ha speciális problémákkal küszködnek. Ezek a szórólapok sokszor szélesebb közönségnek szólnak. Megtudhatjuk belőlük, hova forduljon, aki nevelőszülő akar lenni, és mit tegyen az, aki tudomást szerez arról, hogy egy gyereket bántalmaznak, bepillantunk-e a rólunk vezetett aktákba, stb. Lenyűgözően jók ezek a kis kiadványok: egyszerűek, áttekinthetőek, a lehetséges megoldásokra koncentrálnak. A látogatókat, terepgyakorlatukat töltő hallgatókat is információs csomagok igazítják el, melyek aprólékosan és részletesen megismertetnek az intézmény működésével.

Míndezzel együtt a meglátogatott régióban (Tayside) a 2-5 éves gyerekek mindössze 44%-a vesz részt iskoláskora előtt valamilyen intézményes foglalkoztatásban. Ezen a téren pont ellenkező a helyzet, mint nálunk: hiányoznak a központilag létrehozott, egységes, nagy tömegek számára elérhető, hasonló, vagy majdnem egyforma intézmények. Ezzel szemben a helyi sajátosságokhoz igazodó, színvonalas, a családok számára ingyenes intézmények működnek pont azokon a területeken, és azokat a társadalmi csoportokat célozva tevékenységükkel, akiknek erre a legnagyobb szükségük van.

Fogyatékos gyermekek ellátása

Az iskolák és iskola előtti intézmények a fogyatékos, sérült gyerekeket lehetőség szerint nem külön intézményekben, hanem egészséges társaikkal együtt nevelik, de ezekhez a gyerekekhez szükségleteiknek megfelelően külön segítő személyzetet biztosítanak. Mozgássérült esetében olyan gondozóra lehet szükség, aki egész napját a gyerekekkel tölti, segíti a helyváltoztatásban stb. Más esetben fejlesztő tanárt alkalmaznak, aki egyrészt az értelmi fogyatékos tanulókkal, másrészt azokkal a gyerekekkel foglalkozik egyénileg, akiknek egy-egy tantárgyból külön segítségre van szükségük. Így a fogyatékos gyerekek sokkal kevésbé szegregálódnak, mintha speciális iskolákba járnának. Csak a súlyos fogyatékosoknak van külön iskolájuk. Az integratív szemlélet már a jelenség megnevezésében is tükröződik: nem beszélnek többé fogyatékosokról (handicapped), hanem olyan gyerekekről, akinek a tanulás során különleges szükségleteik vannak (children with special educational needs).

A fogyatékos gyermekek iskoláskor előtti ellátásában fontos szerepük van az ún. látogató tanároknak. Ezt a munkát rendszerint nagy pedagógiai gyakorlattal, de speciális képzettséggel is rendelkező tanárok végzik, akik gyermekorvosoktól, védőnőktől, pszichológusoktól ill. különböző gyermek-intézmények munkatársaiktól kaphatják a jelzést – amennyiben a szülő hozzájárul. A látogató tanár felkeresi a családot. Feladata a szülőkkel együtt felmérni, hogy a gyereknek, illetve a családnak milyen speciális szükségletei vannak, erre milyen megoldások kínálkoznak, és melyik a legmegfelelőbb valamennyiük számára. A döntés a szülők joga, a látogató tanárnak csak tanácsadó szerepe lehet. Neki kell

megszerveznie viszont, hogy mire a gyerek az iskolába kerül, a megfelelő segítő csapat álljon a rendelkezésére. A látogató tanárok munkáját gyermekpszichológusok segítik. Ezt a szolgáltatást a helyi önkormányzat művelődési osztálya működteti.

Az 1981-es oktatási törvény szerint a helyi szociális osztálynak minden olyan fiatal esetében, akinek speciális szükségletei vannak, az iskola elhagyása előtt másfélkét évvel egy felmérést kell elvégeznie. Ekkor megállapítják, mire van szükség ahhoz, hogy a fiatal alkalmazkodni tudjon a felnőtt élethez. Az adatok összegyűjtésében és értékelésében pszichológusok, tanárok, szociális munkások vesznek részt, a szülő joga, de nem kötelessége a részvétel. Az iskola elhagyása előtt egy évvel minden érintett fél: a gyerek, a szülők, és a különböző szakemberek összegyűlnek, hogy megtervezzék, milyen segítség lesz szükséges a jövőben. A hátralévő időben minden félnek van még ideje a megállapodás gyakorlati kivitelezését előkészíteni.

A fogyatékosok ellátásával kapcsolatban létezik egy olyan szakma is, mely azt hiszem, ismeretlen, vagy csak csíráiban jelent meg nálunk. Az *occupational the rapist* (foglalkoztató terapeuta) feladata mozgássérült, balesetet szenvedett, vagy egyéb módon károsodott, önellátásra kevésbé képes embereket megtanítani olyan műveletekre, melyekkel önállóan élhetnek: egyszerűbb házi munkák elvégzésére, mosakodásra, öltözködésre stb. Ez a munka mind a kliens otthonában, mind pedig kórházban, bentlakásos intézményben folyhat.

A gyermekek védelme

Mint Nyugat-Európában bárhol, Skóciában is a társadalmi figyelem középpontjában áll a gyermek-elhanyagolás, bántalmazás, a velük való szexuális visszaélés tárgyköre. Az utcán sok helyen látható egy plakát, mely három békésen játszó kisgyermeket ábrázol. Alatta a felirat: 18 éves korukra egyikük erőszak áldozata lesz. Ha ilyen esetről bejelentés érkezik, a rendőrség egy szociális munkással együtt kezdi el a vizsgálatot.

Jónéhány gyermek-elhanyagolási, gyermek-veszélyeztetési esetben bepillantva az a benyomásom támadt, hogy ezek semmiben sem különböznek az itthoni családsegítőkből folyó ügyektől, csak ott a társadalom érzékenysége ezt a problémát választja ki elsőként. Lehet, hogy nálunk ugyanennek az esetnek más vonatkozásai kerülnének a figyelem középpontjába, és egészen más címkét, besorolást kaphatna.

A *Polepark Family Counselling Centre* (családi tanácsadó szolgálat) kifejezetten olyan esetekkel foglalkozik, ahol gyermek-bántalmazás fordult elő. Felfogásuk szerint ez a jelenség a család minden tagját érinti valahogy, hiszen nemcsak a bántalmazó és a bántalmazott része az eseményeknek, hanem mindazok az ismerősök és akár szakemberek is, akik tudnak róla, de semmit sem tesznek ellene. Így – esetleg akaratuk ellenére is – összejátszanak a bántalmazóval, és fenntartanak egy olyan kommunikációt, melynek végeredménye az, hogy egy gyengébb családtag sérüléseket szenved.

A **Polepark** munkatársai nem vesznek részt a kivizsgálásban, feladataik terápiás jellegűek. Minden esetben az egész családdal kezdenek dolgozni. Minden családtagot megkérdeznek arról, hogy látja a problémát, hogy érzi magát a családjában, mit szeret benne és mit nem; mit szeretne, ha másképp lenne. A *Polepark* stábjába kidolgozott egy nagyon jó módszert arra, hogy a gyerekek nézőpontja is a felnőttekével egyenlő súlyt kaphasson. Előre leírják a kérdéseket, majd néhány pernyi közös megbeszélés után minden családtaggal külön vonul a szolgálat egy-egy munkatársa. A családtag megválaszolja a kérdéseket, majd újra összegyűlnek, de ekkor már mindegyikük véleményét, nézőpontját egy-egy szakember képviseli. Így a gyermeki szempontok is a felnőttekével egyenlő súlyt kapnak.

A felmérési szakasz befejezésekor döntenek arról, hogy milyen terápiás formát ajánlanak a családnak. Egyéni, csoportos és családterápiával foglalkoznak. Csoportokat működtetnek olyan szülőknek, akiknek gyermekei állami gondozásban vannak. Céljuk felkészíteni őket arra, hogy képesek legyenek gyerekeiknek biztonságos környezetet teremteni. Ezért egyrészt a gyakorlati szülői képességeiket fejlesztik, másrészt a szülői létüket befolyásoló érzelmi nehézségekkel foglalkoznak, hogy ezek oldódásával ismét otthon nevelhessék gyerekeiket. A *Polepark* csoportot szervez szexuális erőszak áldozataul esett nőknek is, valamint olyan anyáknak, akiknek a gyermekén következett el ilyen cselekményt. Ez utóbbi csoport célja az, hogy az anyák egy olyan biztonságos helyen tisztázhassák az esettel kapcsolatos érzéseiket, ahol számíthatnak arra, hogy megértik őket. Női és anyai önbecsülésüket erősítik, megpróbálják elérni, hogy jobban tudjanak segítséget kapni és adni, és képesek legyenek végiggondolni, melyek a családban történt erőszak rövid és hosszabb távú következményei. Az anyákkal először egyénileg vagy zárt csoportban dolgoznak – ez utóbbi előnye, hogy képes csökkenteni az elszigeteltség érzését, hiszen a csoporttagok valamennyien átéltek már hasonló eseményeket. A munka – némi megerősödés után – önszorgó csoportban folytatódhat. Gyermekcsoportjaik is ugyanezekre a tapasztalatokra épülnek, és itt is a gyermekek önbecsülésének, társas készségeinek fejlesztése a cél.

A *Polepark* a családokat tekinti saját problémáik legjobb szakértőjének. Egyes ülésekre a gyereket küldő hatósági szociális munkást is meghívják, hogy kapcsolódni tudjon a család útkereséséhez, lássa, hogy mitől várják a változást, és mit tesznek érte. Időnként meglehetősen nehéz helyzetbe kerül a küldő, ha egészen mást tud meg a családról, mint amit eddig gondolt róluk. A *Polepark* a közvetlen gyakorlaton kívül oktatási feladatokat is ellát, főként a térség szociális munkásainak, pedagógusainak képzésében, továbbképzésében.

Az iskolai szociális munka

A szociális szolgáltatások és az oktatásügy határterületén tevékenykedő szociális munkásokat (*educational social workerek*) a helyi önkormányzat oktatási osztálya alkalmazza. Legtöbbször olyan esetekkel dolgoznak, ahol az iskolalátogatási kötelezettség megszegése jelenti a kezdeti problémát. Ha ilyesmi előfordul, akkor az iskola megpróbál kapcsolatot teremteni a szülővel. Eredménytelenség esetében küldenek egy levelet, melyben jelzik, hogy rövidesen meg fogja látogatni valaki a családot, hogy segítséget ajánljon, mivel nyilván van valami probléma, ami a távolmaradást indokolja. A szociális munkás ekkor kapja meg az esetet. Helyzetét valamelyest könnyíti, hogy nem kötelező együttműködni vele, kizárólag szolgáltatást ajánl, nem kell hatóságként viselkednie. Egy-egy körzet, néhány iskola tartozik egy-egy szociális munkáshoz. Velük egy stábben pszichológusok, tantárgyi szaktanácsadók dolgoznak. Az iskolák saját tantestületüktől független fejlesztő tanárok segítségét kérhetik olyan gyerekek esetében, akik saját erejükből nem tudnak lépést tartani társaikkal, esetleg egy hosszú betegség után kell felzárkózniuk stb.

Ha egy gyerek jelentős tanulási nehézségekkel küszködik, a teendőket egy esetkonferencián határozzák meg, melyen részt vehet maga a gyerek, a szülő(k), a fejlesztő tanár, az iskola képviselője, az oktatási szociális munkás, ill. az esetben érintett bármely más szakember. Ekkor a problémás gyerek számára külön órarendet állíthatnak össze: egy ideig külön tanulja azokat a tárgyakat, amelyekkel gondja van, a többit viszont a társaival együtt. A cél mindig az, hogy a lehető legkevesebbé térjenek el az oktatás 'főáramától'. Érdekes volt látni, amint a szülő nem bűnbakként, hanem a probléma-megoldás egyik egyenrangú szereplőjeként vett részt a konferencián.

Nagyon sok jó kezdeményezést, programot szervez ez az iskolai szociális munkás csoport. Ezek közül közvetlenül egy olyan fiatal lányokból álló csoport munkájába pillanthattam be, akik még tanköteles korukban terhesek lettek és gyereket szültek. A 'tanítás' alatt a kicsikre gyerekfelügyelők vigyáznak. Az oktatás célja egyrészt egyéni oktatási programokkal elősegíteni, hogy a lányok minél kevesebb veszteséggel visszakerülhessenek a normál oktatásba, másrészt az, hogy koruknak megfelelő formában olyan praktikus ismereteket szerezzenek, melyekre korai anyaságukkal hamarabb van szükségük, mint társaiknak. Így a tananyag része az is, hogy hol lehet olcsó nadrágpelenkához jutni, mire elég 20 font, és a nemkívánatos terhesség megelőzése érdekében milyen fogamzásgátló eljárások vannak. A csoportban részt vevő lányok a kötelező alap-képzést befejezve továbbtanulhatnak, esetleg gyermek-felügyelők lehetnek.

A 'szociális munka' jelentése: gondozás és ellenőrzés

Skóciában 1968-ban lépett életbe a Szociális munka törvény, mely egységes jogi kereteket teremtett e tevékenységnek. Ezt megelőzően a különböző területek (pl. pszichiátriai szociális munka, idősgondozás, pártfogó felügyelet) egymástól elszigetelten működtek. A közös szakmai szttenderdek kidolgozása a hatvanas években kapott nagy lendületet. A szociális munka azonban ma is nagyon különböző tevékenységekből áll. Ez alapvetően abban tér el a nálunk meghonosodó modelltől, hogy Nagy-Britanniában a hatósági munka és a szolgáltatás nem különül el élesen egymástól. A szociális munka mindig a gondozás (care) és az ellenőrzés (controll) valamilyen arányú keveréke: a társadalmi felelősség sokkal nagyobb hangsúllyal szerepel benne, mint nálunk. Így a 'szociális munka' első jelentésében annak a tevékenységnek felel meg, amit nálunk az önkormányzatok gyámhatósági ill. szociális ügyekkel foglalkozó előadói végeznek. Skóciában ez egy részletesen szabályozott, nem: sok izgalmat rejtő munka, melyet meglehetősen merev szakmai hierarchia jellemez. A szabályozottság szintjét egyetlen példával jellemezném. Minden szociális osztályon található egy kézikönyv, mely többek között azt is előírja, mit kell tennie a szociális munkásnak, ha egy névtelen telefonáló közli, hogy egy gyereket bántalmaznak. Mi a szakember dolga egy napon, egy héten, egy hónapon belül...

Terjedelmi okokból nem tárgyalom itt, mennyiben tér el Skóciában a gyermekvédelem törvényi szabályozása a miénktől. Csak azokat a vonatkozásokat érintem, amelyek a szociális munkások mindennapi munkájában megjelennek.

Intézményi gondozás elrendelése, és a szülői jogok megszüntetése esetén a szociális munkás lesz a kiskorú gyermek törvényes képviselője. A kliens kötelezhető a vele való együttműködésre. Egy-egy esetért az elsőrendű felelősséget a hatósági szociális munkás viseli. Munkája azonban nemcsak hatósági jellegű feladatokból áll. Ottjártamkor például az egyik szociális munkás egy olyan láthatást bonyolított le, melyben egy féltestvérpár találkozhatott. Szüleik nem kívánják a kapcsolatot tartani egymással, a gyerekek más-más településen, nevelőszülőknél élnek. Ragaszkodnak ahhoz, hogy időnként láthassák egymást, és a tapasztalatok szerint ezeknek a kapcsolatoknak a későbbiekben, az önálló élet kezdetén még nagy jelentőségük lehet. A szociális munkás saját kocsijával „begyűjtötte” a gyerekeket, és együtt elvitte őket a vidámparkba. Olyan szülő-helyettesítő szerepet játszott, ami a magyar gyakorlatban ritkán, inkább csak nevelőotthoni kollegák esetében fordul elő.

Szociális munkának tekintik azonban azt a hatósági jogkörökkel nem járó tevékenységet is, amelyet a beszámolóim elején említett sokféle intézménynél végeznek. Itt azonban csak felajánlják a segítséget, és a kliens jogában áll eldönteni, él-e vele, vagy sem. A gondozás-

ellenőrzés kontinuum másik végén a tanácsadó (counselling), vagy terápiás tevékenységet folytató intézmények állnak. Itt is dolgoznak szociális munkások, de tanácsadást, terápiát csak külön képzettséggel végezhetnek, a szociális munkás diploma erre nem jogosítja fel őket.

A szociális munkás képzés

A szociális munkás diploma megszerzésének Skóciában is többféle formája van. A középiskola elvégzése után két éves, nappali tagozatos képzéssel lehet ilyen képesítést szerezni. Az oktatás erősen praxis-orientált, a képzési idő fele gyakorlat, aminek a második szakaszát már azon a területen kell eltölteni, ahol a hallgató a későbbiekben dolgozni kíván. A tanterv a kimenet-szabályozás logikája szerint épül fel: a szociális munka tevékenységi területei szerint határozzák meg, mi az, amit el kell olvasni, amit meg kell írni, milyen készségekkel kell rendelkezni a két év végére.

A hatóságoknál csak felsőfokú végzettségűek dolgozhatnak, de kis szervezeteknél sok munkatársnak csak középfokú végzettsége van. Ezek az idősebb, érettebb, a szociális munkában járatos, ámde diplomával nem rendelkező kollégák munka melletti képzésben szerezhetnek szakképesítést. A továbbképzéseken való részvétel, illetve a szakképesítés megszerzése lényeges szakmai előrelépésnek számít.

A kétéves képzés nincs Összhangban az európai sztenderdekkel, más Nyugat-európai országban nem ismerik el teljes értékűként a Nagy-Britanniában szerzett szociális munkás diplomát. Ezért szakterületenként (pl. gyermekvédelem, idősgondozás, pártfogó felügyelet) munka melletti továbbképzést szerveznek, valamint az egész felsőfokú képzési rendszert át kívánják alakítani, hogy közelítsenek az európai normákhoz.

A tanácsadás (counselling) külön szakma, mely – szemben a kétéves szociális munkás képzéssel – ötévi tanulást igényel és összhangban van az európai sztenderdekkel. Sok szociális munkás választja a továbbképzésnek ezt a formáját.

Módszerek, sajátosságok

Az alkalmazott módszerek tekintetében az egyik legszembetűnőbb különbség az, hogy milyen olajozottan használják a szakmai beavatkozás, valamint a magánélet társadalmi kontrolljának eszközeként az esetkonferenciákat. Ha egy gyerek valamilyen oknál fogva bekerült a területi önkormányzat gyermekvédelmi nyilvántartásába, akkor legalább fél évenként az összes érintett családtag és valamennyi segítő részvételével felül kell vizsgálni a helyzetét, akkor is, ha nincs különösebb fejlemény az ügyében. Valószínűleg az ottani társadalom demokratikusabb hagyományaival magyarázható, hogy szülők, nagyszülők, hivatásos segítők, tanárok, és más szakemberek milyen magától értetődő természetességgel, és mennyire egyenlő felekként ülnek egy asztalhoz.

A skóciai szociális munkából sok, lenyűgözően jó technikát elleshetünk. Kelet-európai szociális munkás szemmel nézve bámulatra ' méltó a részletek pontos és aprólékos kidolgozottsága, illetve az, hogy minden működik. A kliensek élethelyzete, problémái sokszor ismerősek, de ott a nehézségek kezelésére már jól definiálható eljárások rendszere alakult ki. Lényeges különbség, hogy skót kollegáink az esetek túlnyomó többségében küldött, és nem önként segítséget kérő kliensekkel dolgoznak.

Tanulmányutam során megismerkedhettem a program többi résztvevőjével, a világ kilenc országából. Néhány skóciai szociális munkásnak nemcsak a munkájába, hanem – náluk lakva – privát szférájába is bepillantottam. Ennek ellenére az egész út talán legfontosabb

tanulsága számomra az, hogy sok mindenért irigyelhetjük ottani kollegáinkat, de egyben biztosan előnyben vagyunk velük szemben. Mi a szakma kialakulásának azt a szakaszát éljük, mikor azt érezhetjük, hogy még minden alakulóban, változóban van, és ebből a mesterségből többé-kevésbé az lesz, amit mi csinálunk belőle. Skóciában már túljutottak ezen a szakaszon, az új kitalálásának izgalma csak nagyon keveseknek adatik meg, legfeljebb a tanácsadó szolgálatoknál nagyobb még a játéktér. Az ottani szociális munkások valószínűleg ezért a viszonylagos szabadságért, az új kitalálásának izgalmaért irigyelnének bennünket.